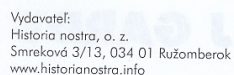

ANTON HRUBOŇ

5. POĽNÁ ROTA HLINKOVEJ GARDY

Historia
nostra, o. z.

1. vydanie

Recenzenti:
prof. PhDr. Karol Fremal, CSc.
PhDr. Peter Sokolovič, PhD.
PhDr. Marian Uhrin, PhD.

Jazykové korektúry:
Mgr. Anna Hruboňová

Návrh obálky a grafické úpravy:
Monika Holečková

Resumé:
Katarína Ristveyová (angl.)
Mgr. Martin Spišiak (nem.)

Tlač:
DALI-BB, s. r. o., Banská Bystrica

Foto na obálke:
5. poľná rota Hlinkovej gardy na námestí v Banskej Bystrici

© Anton Hruboň 2010
© Historia nostra, o. z. 2010
Všetky práva vyhradené

ISBN 978-80-970080-2-4
EAN 9788097008024

Srdečne ďakujem všetkým osobám, ktoré sa spolupodieľali na vzniku tejto publikácie – menovite recenzentom prof. Karolovi Fremalovi, Dr. Petrovi Sokolovičovi a Dr. Marianovi Uhrinovi za nezištné posúdenie práce, pracovníkom archívov za ochotu pri vyhľadávaní dokumentov a poskytnutý fotografický materiál, Katedre histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici za vytvorených študijných podmienok, rodičom a blízkym za podporu a všetkým, ktorí mi pri práci na knihe akýmkoľvek spôsobom pomohli.

ÚVOD

Rekonštruovať dejiny protipovstaleckých jednotiek operujúcich na území Slovenska po 29. auguste 1944 nie je napriek značnému časovému odstupe od udalostí zo sklonku druhej svetovej vojny jednoduché. Koncentrácia záujmu prednovembrovej historiografie na tzv. pozitívne témy zapríčinila, že odborné spracovanie „druhej strany“ stálo dlhé roky na periférii záujmu. Dlh voči tejto neprávom marginalizovanej kapitole dramatického obdobia rokov 1944/1945 začala až prednedávnym splácať skupina autorov, pochádzajúca predovšetkým z radov mladšej generácie historikov. Hlavné zásluhou prác Vojtecha Kárpátého, Tomáša Kluberta, Jána Korčeka, Martina Lacka, Michala Schvarca, Petra Sokoloviča, Michala Šmigela či Mariana Uhrina sa mnohé trináste komnaty pertraktovanej problematiky pootvorili, no súčasne penzum ďalších otázok zostáva nezodpovedaných. K pomerne nedôsledne objasneným aspektom vojenskej situácie na Slovensku po vypuknutí Povstania patrí najmä epizodické pôsobenie domácich ozbrojených zložiek, ktoré sa k povstaleckej akcii nepridali a ľudáckemu režimu zostali verné i v poslednom štádiu jestvovania samostatného štátu.

Situácia v povojnovom Československu rozvoju slobodného bádania a objektívnej interpretácie dejín v tomto smere neprála. Aktivity resuscitovanej armády – Domobrany, ako aj pohotovostných oddielov a poľných jednotiek Hlinkovej gardy (HG) historiografia a publicistika nevníkala cez prizmu historickú, ale politicko-ideologickú, čo vytvorilo živnú pôdu pre nekompromisnú kriminalizáciu predovšetkým druhej menovanej organizácie. Prítom je však paradoxné a súčasne zarážajúce, že o vnútornom vývoji HG po 29. auguste 1944, ba ani o represívnych aktivitách niektorých jej jednotiek nebola za štyri desaťročia publikovaná žiadna ucelenejšia vedecká práca.¹

¹ Slovami historika Jána Korčeka „nala historiografia síce torcovito spracovala ich perzekučnú činnosť proti partizánom, odbojovému hnutiu a civilnému obyvateľstvu, ale ich nasadenie na fronte proti osloboditeľským jednotkám Červenej armády a 1. Československému armádneho zboru zostalo nezasúhlasené mimo jej pozostalosti“. KORČEK, J.: Protipovstalecká aktivita ľudských a nemeckých okupačných síl (september – október 1944). In: KORČEK, J. (zost.): Vojenské aspekty Slovenského národného povstania. Zilina 1994, s. 156 – 157.

Pozitívnym zlomom sa mohla stať zmena spoločenských pomerov v novembri 1989. Ani tento kľúčový medzník však nenaštartoval proces rozsiahlejšieho detabuizovania dovtedy obchádzaných historických tém. Priam blasfemický stav historiografie sa konzervoval ešte aj dlho po páde komunistickej totality a odstránení marxisticko-leninských princípov v odbornej spisbe. Presnejšie, o poušálne pranieovaných Pohotovostných oddieloch Hlinkovej gardy (POHG) nevyšla za 15 rokov jedna – jediná odborná štúdia, ktorá by priniesla čosi iné, než donekonečna opakované staré známe kliše, úplne prvá monografia o HG sa dostala na pulty kníhkupectiev len nedávno pred písaním týchto riadkov.

Napriek uvedeným faktom nie je dôvod na rezignáciu či globálnu kritiku výsledkov historickej vedy. V posledných rokoch bolo k dejinám HG po vypuknutí Povstania publikovaných viacero prínosných štúdií. O prvé podnety do ďalšieho seriózneho výskumu sa svojimi všeobecne koncipovanými príspevkami postarali V. Kárpáty² a P. Sokolovič³. V regionálnom meradle sa okrem oboch spomínaných autorov⁴ problematike venovali Radoslav Repa⁵ a Stanislava Tomanová⁶, v matériálovej štúdii i M. Lacko⁷.

Práve výskum problematiky na lokálnej úrovni však zostáva stále ďaleko za svojimi možnosťami. Symptomatický príklad nevyužitia pomerne širokej heuristickej bázy predstavuje povrchné spracovanie dejín jednej z najznámejších gardistických jednotiek – 5. poľnej roty HG, ktorá sa v povedomí laickej verejnosti akiste najvýraznejšie spája s asistenciou jej

príslušníkov na masových vraždách pri Kremničke. Účasť gardistov tohto oddielu na vojnových zločinoch je samozrejme veľmi závažný, no nie jediný aspekt jeho pôsobenia na strednom Slovensku. Snaha poodkryť aj iné stránky činnosti roty a vôbec – čitateľovi podať po prvýkrát od roku 1945 sondu do života vojenskej jednotky HG vzniknutej po vypuknutí Povstania, bola hlavným motívom pre napísanie predkladanej monografickej štúdie.

Východisko pri spracovaní témy predstavoval najmä dostupný archívny materiál uložený vo fondoch Archívu Ústavu pamäti národa Slovenského národného archívu v Bratislave, v Štátnom archíve a Archíve Múzea SNP v Banskej Bystrici. Dokumenty súvisiace s činnosťou 5. poľnej roty HG sa zachovali v relatívne hojnom počte napriek tomu, že značná časť spisovej agendy Hlavného veliteľstva Hlinkovej gardy (HVHG) bola na jar 1945 zničená. Z hľadiska proveniencie ich možno rozdeliť do dvoch kategórií. Spomedzi dobových písomností sú k dispozícii predovšetkým rôzne úradné správy a situačné hlásenia popisujúce aktivity jednotky v chronologickom slede, fakticky deň po dni počas celej dĺžky jej existencie. Druhá skupinu prameňov tvoria záznamy z vyšetrovaní a súdnych pojednávaní, vedených voči príslušníkom roty v druhej polovici 40. a 50. rokov. I keď ani doba a okolnosti, za akých vznikli, nenegujú ich výpovednú hodnotu, zapracovanie týchto dokumentov do textu vyžadovalo osobitú opatrnosť, ktorému predchádzala patričná dávka vnútornej historickej kritiky.

Dostupná literatúra zohrala pri koncipovaní práce iba sekundárnu rolu. Autori dosiaľ vydaných štúdií totiž po obsahovej stránke v podstate iba reprodukovali tézy svojich predchodcov, zásluhou čoho zostávalo poznanie roty na rovnakej, statickej úrovni. Tendencie pohľadov na aktivity 5. poľnej roty HG najzásadnejšie ovplyvnila kniha Márie Sedlákovej *Krycie meno Jozef (O zločinoch príslušníkov POHG. Reportáže, proces, dokumenty)*⁸. Publikácia reportážneho charakteru, napísaná na politickú objednávku stranického vedenia v spojitosti s obnoveným procesom proti príslušníkom jednotky v apríli 1958, sa

2 KÁRPÁTY, V.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945 (Organizácia a aktivita). In: *Vojenská história*, roč. 8, 2005, č. 4, s. 44 – 58.

3 SOKOLOVIČ, P.: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2007, č. 4, s. 4 – 30.

4 KÁRPÁTY, V.: Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Prešov. In: LACKO, Martin (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov III. (Povstanie roku 1944)*. Trnava 2004, s. 327 – 340; SOKOLOVIČ, P.: Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik. In: ŠIMONEK, M., MIČKO, P., SYRNÝ, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov V. (Slovenská republika medzi Povstaním a zánikom 1944 – 1945)*. Banská Bystrica 2006, s. 191 – 201.

5 REPA, R.: Pritomnosť Sicherheitsdienstu v Senici a postup sovietskej armády. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov I*. Trnava 2002, s. 179 – 188; tiež REPA, R.: *Ozbrojené stretnutie v Pienzi vo februári 1945*. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II*. Trnava 2003, s. 309 – 317.

6 TOMANOVÁ, S.: Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Považská Bystrica. In: HRUBOŇ, A. (zost.): *Moderné dejiny Slovenska II*. Ružomberok 2009, s. 101 – 123.

7 LACKO, M.: Výletrovacie príslovky POHG na Vlkovej ulici na prelome rokov 1944/1945. In: *Vojenská história*, roč. 9, 2006, č. 2, s. 87 – 99.

8 SEDLÁKOVÁ, M.: *Krycie meno Jozef (O zločinoch príslušníkov POHG. Reportáže, proces, dokumenty)*. Bratislava 1958, 91 s.

v priebehu nasledujúcich desaťročí vyprofilovala na najcitovanejšiu prácu dotýkajúcu sa tejto problematiky. Pre historikov píšucich o vojnových zločinoch bola nespochybňovanou základnou literatúrou, z ktorej nekriticky čerpali a čerpajú prakticky až dodnes. Tieň Sedlákovej brožúry, metodologicky i interpretačne spadajúcej jednoznačne do kategórie režimovej propagandy, preto v minulosti svojou originalitou a vecným prínosom nedokázala prekročiť žiadna iná štúdia. Historicky omnoho koreknejší, i keď pomerne striedmy obraz o 5. polnej rote HG podala v skromnom diele *Kremnička*⁹ autorská dvojica Miroslav Ličko – Ladislav Takáč. Rovnaké hodnotenie možno aplikovať i na štúdie Jána Stanislava, ktorý sa vo svojej výskumnej činnosti zaoberal represáliami na strednom Slovensku. Je nepochybne na škodu, že inak tematicky zaujímavé príspevky¹⁰ neskôr neprepracoval a nedoplnil. Z hľadiska identifikácií obetí nacistického a gardistického teroru je prínosnou útlá publikácia Daniely Baranovej *Pred bránami pekla*¹¹. Sprievodný text zoznamov zavraždených však pretkávajú hrubé nepresnosti, ahistorické a senzitivné hodnotenia, čo ho zbytočne profesionálne devaluje. Veľmi cennú výpovednú hodnotu majú spomienky Alexandra Breuera Vojak č. 151¹². Pôvodom židovský príslušník 5. polnej roty HG A. Breuer v nich vylíčil svoj pozoruhodný životný príbeh a osvetlil mnohé zaujímavé detaily, ktoré by inak zostali navždy neodhalené. Činnosť jednotky okrajovo analyzovali aj kapitoly vlastivedných diel z pera Milana Gajdoša a Miroslava Lukáča¹³. V podobe parciálnych štúdií publikoval čiastkové výsledky svojho výskumu i autor tejto práce¹⁴.

9 LÍČKO, M., TAKÁČ, L.: *Kremnička*. Banská Bystrica 1964, 54 s.

10 STANISLAV, J.: *Fatistické represálie na strednom Slovensku*. In: FREMAL, K. (zost.): *Vývrcholenie národnooslobodzovacieho boja proti fašizmu na strednom Slovensku v rokoch 1944 – 1945*. Martin 1989, s. 215 – 266; STANISLAV, J.: *Fatistické represálie na strednom Slovensku*. In: HAJAL, D. (zost.): *Fatistické represálie na Slovensku*. Bratislava 1990, s. 19 – 62; STANISLAV, J.: *Poznamky k represáliám na Slovensku koncom druhej svetovej vojny*. In: BYSTRICKÝ, V., FANJO, Š. (zost.): *Slovensko na konci druhej svetovej vojny (stav, východiská a perspektívy)*. Bratislava 1994, s. 207 – 220; STANISLAV, J.: *Represálie v zime 1944 – 1945*. In: TAKÁČ, L. (zost.): *SNP v pamäti národa*. Bratislava 1994, s. 197 – 216.

11 BARANOVÁ, D.: *Pred bránami pekla*. Banská Bystrica 1996, 96 s.

12 BREUER, A.: *Vojak č. 151*. Bratislava 2001, 83 s.

13 GAJDOŠ, M. (zost.): *Pohľady do minulosti Krupiny*. Zvolen – Krupina 1995, 110 s.; LUKÁČ, M. a kol.: *Krupina. Monografia mesta*. Banská Bystrica 2006, 256 s.

14 HRUBOŇ, A.: *Gardistická kariéra a povojnové osudy Jozefa Nemilu*. In: HRUBOŇ, A. (zost.): *Moderné dejiny Slovenska II*. Ružomberok 2009, s. 124 – 135; HRUBOŇ, A.: *Perzekúcie aktivity 5. polnej roty Hlinkovej gardy v Krupine a okolí po založení Povstania*. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Život v Slovenskej republike (Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX)*. Bratislava 2010, v tlači.

Aj keď táto krátka bilancia historiografie poukazuje na viaceré výrazné nedostatky, v porovnaní s historizujúcou publicistikou nevyznieva v konečnom dôsledku až tak tragicky. Niektoré žurnalistické príspevky, ktoré sa v poslednom období objavili na stránkach rozličných periodík, ani len nedokázali identifikovať presný názov jednotky, 5. polnú rotu HG mylne stotožňovali s POHG Považská Bystrica, v extrémnejších prípadoch dokonca so slovenským oddielom protipartizánskej jednotky SS „Plesnivec“ (SS-Edelweiss).

Práca si preto kladie prioritne za cieľ prispieť k faktografickému spresneniu, doplneniu a rozšíreniu pálčivej témy, s ktorou sa v záujme racionálneho a ideologicky odbremeného prístupu k vlastným dejinám treba dôstojne vyrovnáť. Otvorene polemizuje so staršími dielami, niektoré ich nepodložené tvrdenia koriguje alebo úplne vyvracia. Veď napokon, ako hovorí ikona historiografie Povstania Vilém Prečan „revizovanie, revízia výkladu minulosti, prehodnocovanie doteraz nekriticky prijímaných interpretácií, záverov a hodnotení je v každej slobodnej spoločnosti legitiímne (a) to je činnosť vždy prospešná a zvrchovane záslužná“¹⁵.

Štúdia si však v žiadnom prípade nerobí nárok na definitívne uzávery. Na mnohých miestach ponúka namiesto kánonických odpovedí skôr hypotézy a nastoľuje nové problematizujúce otázky. Bude to aj vari lepšie pre rozmanité prístupy k protirečivo vnímaným dejinám Slovenska v rokoch 1939 – 1945, ako i pre nikdy nekončiaci a neuzavretý proces historického poznania.

15 PREČAN, V.: *Poznamky k historiografii Povstania a jej úlohám*. In: 65. výročie SNP – *Minulosť, súčasnosť a budúcnosť historiografie odboja a SNP*. Banská Bystrica 2009, s. 22.

útek do Kanady roku 1950 zachránil život. Po príchode do Severnej Ameriky sa usadil v Oshawe neďaleko Toronta, kde dlhé desaťročia viedol skromný a relatívne pokojný život. Svoju minulosť sa mu pred miestnymi úradmi darilo kryť až do začiatku 90. rokov, kedy bol spoločne s ďalšími nacistickými kolaborantmi obvinený zo spoluúčasti na vojnových zločinoch v období druhej svetovej vojny. Nad J. Nemsilom visela hrozba vydania do rúk slovenskej justície.

Bývalého veliteľa 5. poľnej roty HG však opäť raz postretlo šťastie. Na základe kanadského prisťahovaleckého zákona z roku 1910, ktorý platil i v čase Nemsilovho príchodu, nebola podľa jeho obhajcu deportácia na Slovensko právne možná. J. Nemsila totiž nikdy neprijal kanadské štátne občianstvo, vďaka čomu bol pod statusom legálneho imigranta chránený pred potenciálnymi opatreniami lepšie ako naturalizovaní Kanadania.

Kanadské justičné orgány však vo vyvíjanom úsilí nepoľavili. Prokurátor federálneho súdu James Jerome rozhodnutie prisťahovaleckého súdu napadol a v auguste 1996 bolo nariadené nové pojednávanie. J. Nemsila všetky obvinenia obžaloby odmietal, označil ich za „výmysly Židov“ a rozsudku sa napokon znova vyhol. Proces prerušila v roku 1997 jeho smrť vo veku 84 rokov.¹⁶⁰

¹⁶⁰ HRUBOŇ, A.: Gardistická kariéra a povojnové osudy Josefa Nemsila, s. 131 – 132.

ZÁVER

Dianie na Slovensku ohrozené vypuknutím Povstania v auguste 1944 a zánikom 1. Slovenskej republiky v apríli 1945 stojí už vyše šiestich desaťročí v centre záujmu odborných i laických kruhov. Prístup k udalostiam, ktoré sa odohrali počas tohto krátkeho, no pritom nesmierne komplikovaného obdobia, nebol vždy vyvážený, pričom hodnotenia niektorých jeho zjavov upadali v minulosti až do extrémnych polôh. Historici a publicisti o nich suverénne vynášali jednoznačné sudy, často bez hlbšej znalosti dostupných prameňov či základnej faktografie. Takéto donekonečna reprodukované interpretácie časom zovšedneli, akceptovali sa ako jediné správne. Mnohé stereotypné obrazy, vytvorené ešte pred rokom 1989, prežívajú dodnes a napriek potešujúcemu rozvoju historiografie vojnového obdobia sa javí, že ich dopĺňanie, čiastočné naprávanie či úplné revidovanie bude behom na dlhé trate.

Do tohto spektra spadá aj dvojmesačné pôsobenie gardistického oddielu, ktorému bola venovaná táto monografická štúdia. Predkladaná práca je vôbec prvým historickým dielom o 5. poľnej rote HG od skončenia druhej svetovej vojny. Prečo sa historici nepokúšali o komplexnejšie – hoc aj pečatou doby poznačené – zhodnotenie činnosti „nemsilovcov“ už skôr? Hlavnú rolu zrejme zohrala vlastná pohodlnosť a azda i naivné presvedčenie, že k celej problematike po procese a jeho reportážnom spracovaní s exkurzom do dejín jednotky jednoducho niet čo dodať. Téma tak dlho ležala úhorom.

Ovzdušie ponovembrovej relatívnej tvorivej slobody a nových pohľadov na prvú Slovenskú republiku však samo osebe nemohlo tento problém vyriešiť. Nejednému autorovi, ktorý sa v minulosti okupačným obdobím aktívne zaoberal, chýbala dávka guráže niektoré svoje tvrdenia korigovať. Takto nastala paradoxná diskrepancia medzi slovami a skutkami: na jednej strane sa horlivo volalo po objektivizácii a odstraňovaní

ideologických balastov, no súčasne sa v mnohých oblastiach historiografie okrem pozmenenej terminológie a revízie najväčších deformácií konzervoval status quo ante 1989.

Ak ide o celkové zhodnotenie pôsobenia 5. poľnej rotý HG, voči záverom staršej historiografie nemožno mať v zásade žiadne námietky. Perzekučné aktivity jednotky sú skutočne odsúdeniahodné. Bezohľadnosť a brutalita, s akou gardisti v niektorých prípadoch postupovali a všetky príkoria spôsobené Židom, Cigánom, účastníkom Povstania a jeho podporovateľom, pôsobia často až šokujúco. Povedľa uvedených nepremlčateľných deliktov stopu v historickej pamäti natrvalo zanecháva najmä opakovaná účasť Nemsilových mužov na masových vraždách, ktoré navždy zaslúžene zostanú na čiernej listine zločinov ľudáckeho režimu.

V záujme objektívneho prístupu k problematike však treba poukázať aj na skutočnosť, že desiatky ďalších príslušníkov rotý sa podobných atrocít nezúčastnili, svoje pôsobenie v jednotke doslova pretrpeli, ba niektorí jednotlivci v dobe svojho osobného voľna dokonca varovali civilistov pred pripravovanými represívnymi opatreniami, čím ich uchránili pred tvrdým výsluchom, v horšom prípade pred nacistickým lágrom a možno i smrťou. Démona súhlasu gardisti dlho nedržali ani po tom, čo sa v Krupine rozniesli informácie o akcii pri Kremničke – tieto desivé správy otriasli ich psychikou a prispeli k rapidnému poklesu morálky. Ochota bojovať proti „zradcom, nepriateľom národa či Slovenského štátu“, ako im to prízvukovali dôstojníci, sa u mnohých pohybovala na bode mrazu. Ako poznamenáva M. Lacko, vynímajúc hŕstku skutočných fanatikov, „zvyšok prejavoval jedinú túžbu – šťastne a bez ujmy prežiť zvyšok strašnej vojny“.¹⁶¹ Jadro 5. poľnej rotý HG totiž netvorili žiadni presvedčení fašisti, ako to v minulosti historiografia s obľubou prízvukovala, ale mladí, politicky nevyhranení ľudia, ktorí pred svojím nedobrovoľným narukovaním k POHG nemohli vedieť, s akými hrôzami budú počas svojho vojnového nasadenia konfrontovaní. Ak by mali byť

všetci Nemsilovi gardisti iba obyčajnou bandou režimu oddaných vrahov, ako si možno vysvetliť dezerciu polovice príslušníkov rotý pred Vianocami 1944? Pre úplnosť dodajme, že mnoho z nich muselo znášať nepríjemné konzekvencie svojho členstva v 5. poľnejrote HG ešte aj dlho po vojne. Ľudovo povedané, aj napriek schémam vžitým v odbornej spisbe nemožno všetkých ľudí, ktorí sa po vypuknutí Povstania ocitli v štruktúrach gardy, „hádzat do jedného vreca“. Okolnosti, za akých sa do nich dostali, ako aj ich samotné pôsobenie vo vojenských jednotkách HG, mali rôznu podobu.

Historik Karol Fremal v minulosti správne poznamenal, že „roky 1939 – 1945 a dejiny prvej Slovenskej republiky sa z histórie národa nedajú vygumovať“.¹⁶² To isté platí i o 5. poľnejrote HG, ktorá vždy bola aj bude patriť k fenoménom po-hnutého obdobia nemeckej okupácie štátu prífahujúcim pozor-nosť verejnosti. Jej pôsobenie nesmie upadnúť do zabudnutia. Ak nie pre zrejme neplatnú historia magistra vitae, tak aspoň pre uchovanie pamiatky na krutosť jednej epochy ľudstva, akou bola druhá svetová vojna.

161 LACKO, M.: *Slovenské národné povstanie 1944*. Bratislava 2008, s. 184.

162 FREMAL, K.: *Slovenská republika po 29. auguste 1944*. In: ŠMIGEL, M., MIČKO, P., SYRINY, M. (ed.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov V. (Slovenská republika medzi Povstaním a zánikom 1944 – 1945)*. Banská Bystrica 2006, s. 14.

POUŽITÉ PRAMENE A LITERATÚRA

Archívy

- Archív Ministerstva vnútra České republiky Praha
fond H
Archív Múzea SNP Banská Bystrica
fond VIII.
fond IX.
Archív Ústavu pamäti národa Bratislava
fond B 9/II
fond Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti –
Správa Štátnej bezpečnosti Banská Bystrica
Slovenský národný archív Bratislava
fond 604 (Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy)
fond Národný súd
Štátny archív Banská Bystrica
fond Okresný ľudový súd v Banskej Bystrici 1945 – 1947
fond Okresný ľudový súd v Banskej Štiavnici 1945 – 1947
fond Okresný ľudový súd v Krupine 1945 – 1947
fond Pohronská župa II. 1940 – 1945
fond Vládny poverenec v Banskej Bystrici 1944 – 1945
Vojenský historický archív Bratislava
zbierka Slovensko 1938 – 1945

Dobová tlač

Gardista 1944

Monografie, štúdie a články

BARANOVÁ, Daniela: *Pred bránami pekla*. Banská Bystrica 1996, 96 s.

- BREUER, Alexander: *Vojak č. 151*. Bratislava 2001, 83 s.
DAXNER, Igor: *Ľudáctvo pred Národným súdom (1945 – 1947)*. Bratislava 1961, 299 s.
FREMAL, Karol: *Slovenská republika po 29. auguste 1944*. In: ŠMIGEL, Michal, MIČKO, Peter, SYRNÝ, Marek (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov V. (Slovenská republika medzi Povstaním a zánikom 1944 – 1945)*. Banská Bystrica 2006, s. 7 – 14.
GAJDOŠ, Milan (zost.): *Pohľady do minulosti Krupiny*. Zvolen – Krupina 1995, 110 s.
HRUBOŇ, Anton: *Gardistická kariéra a povojnové osudy Jozefa Nemsilu*. In: HRUBOŇ, Anton (zost.): *Moderné dejiny Slovenska II. Ružomberok 2009*, s. 124 – 133.
HRUBOŇ, Anton: *Perzekučné aktivity 5. poľnej roty Hlinkovej gardy v Krupine a okolí po potlačení Povstania*. In: SOKOLOVIČ, Peter (zost.): *Život v Slovenskej republike (Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX.)*. Bratislava 2010, v tlači.
KÁRPÁTY, Vojtech: *Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944 – 1945 (Organizácia a aktivity)*. In: *Vojenská história*, roč. 8, 2005, č. 4, s. 44 – 58.
KÁRPÁTY, Vojtech: *Pohotovostný oddiel Hlinkovej gardy Prešov*. In: LACKO, Martin (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov III. (Povstanie roku 1944)*. Trnava 2004, s. 327 – 340.
KLUBERT, Tomáš: *Obrnené jednotky v Slovenskom národnom povstaní*. Nové Mesto nad Váhom 2007, 338 s.
KLUBERT, Tomáš: *Vznik a špecifiká ľudového (retribučného) súdnicstva na Slovensku*. In: PEJČOCH, Ivan, PLACHÝ, Jiří a kol.: *Okupace, kolaborace, retribuice*. Praha 2010, s. 233 – 237.
KOLKOVÁ, Terézia: *Kat alebo mučeník?* In: *Katolícke noviny*, roč. 119, 2004, č. 8, s. 17.
KORČEK, Ján: *Protipovstalecká aktivita ľudáckych a nemeckých okupačných síl (september – október 1944)*. In: KORČEK, Ján (zost.): *Vojenské aspekty Slovenského národného povstania*. Žilina 1994, s. 146 – 170.

LACKO, Martin: *Slovenské národné povstanie 1944*. Bratislava 2008, 206 s.

LACKO, Martin: Vyšetrovacie praktiky POHG na Vlčkovej ulici na prelome rokov 1944/1945. In: *Vojenská história*, roč. 9, 2006, č. 2, s. 87 – 99.

LETZ, Róbert: Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989. In: BÁŤA, Ľubomír a kol.: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989*. I. Prešov 2001, s. 67 – 335.

LIČKO, Miroslav, TAKÁČ, Ladislav: *Kremnička*. Banská Bystrica 1964, 54 s.

LUKÁČ, Miroslav a kol.: *Krupina. Monografia mesta*. Banská Bystrica 2006, 256 s.

MEDVEČKÝ, Matej: Malá úvaha o SNP a politických procesoch. In: LACKO, Martin (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov III. (Povstanie roku 1944)*. Trnava 2004, s. 397 – 406.

PEŠEK, Jan: *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov (Politicko-mocenské aspekty vývoja)*. Brno 2005, 179 s.

PETRANSKÝ, Ivan: Ľudové súdnictvo na Slovensku po roku 1948. In: *Historický zborník*, roč. 15, 2005, č. 1, s. 94 – 109.

PETRANSKÝ, Ivan: Ľudové súdnictvo na Slovensku v roku 1948. In: PEJČOCH, Ivan, PLACHÝ, Jiří a kol.: *Okupace, kolaborace, retribuice*. Praha 2010, s. 238 – 252.

PODOLEC, Ondrej: Ticho pred búrkou (Sonda do nálad slovenskej spoločnosti na jar 1944). In: LACKO, Martin (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov III. (Povstanie roku 1944)*. Trnava 2004, s. 19 – 32.

POLŤÁKOVÁ, Petra: Politický proces s Otakárom Vítkovským a spol. In: LACKO, Martin, DUCHOŇ, Michal, VARŠO, Ivan (zost.): *Historické rozhľady*, roč. 2, 2005, s. 249 – 278.

PREČAN, Vilém: Poznámky k historiografii Povstania a jej úlohám. In: 65. výročie SNP – *Minulosť, súčasnosť a budúcnosť historiografie odboja a SNP*. Banská Bystrica 2009, s. 17 – 33.

PREČAN, Vilém (zost.): *Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko 1944. Dokumenty*. Bratislava 1971, 704 s.

RAŠLA, Anton: *Ľudové súdy v Československu po II. svetovej vojne*

ako forma mimoriadneho súdnictva. Bratislava 1969, 166 s.

REPA, Radoslav: Ozbromené stretnutie v Prietrži vo februári 1945. In: LACKO, Martin (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II*. Trnava 2003, s. 309 – 317.

REPA, Radoslav: Prítomnosť Sicherheitsdienstu v Senici a postup sovietskej armády. In: LACKO, Martin (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov I*. Trnava 2002, s. 179 – 188.

SEDLÁKOVÁ, Mária: *Krycie meno Jozef (O zločinoch príslušníkov POHG. Reportáže, proces, dokumenty)*. Bratislava 1958, 91 s.

SCHVARC, Michal: Z anonymity k oficialite – organizácie Sicherheitsdienstu na Slovensku v rámci Pohotovostnej skupiny H Sipo a SD. In: ŠMIGEL, Michal, MIČKO, Peter, SYRNÝ, Marek (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov V. (Slovenská republika medzi Povstaním a zánikom 1944 – 1945)*. Banská Bystrica 2006, s. 83 – 95.

SOKOLOVIČ, Peter: *Hlinkova garda 1938 – 1945*. Bratislava 2009, 559 s.

SOKOLOVIČ, Peter: *Hlinkova garda v Trnave od Povstania po jej zánik*. In: ŠMIGEL, Michal, MIČKO, Peter, SYRNÝ, Marek (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov V. (Slovenská republika medzi Povstaním a zánikom 1944 – 1945)*. Banská Bystrica 2006, s. 191 – 201.

SOKOLOVIČ, Peter: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2007, č. 4, s. 4 – 30.

SOKOLOVIČ, Peter: Proces s členmi Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy v roku 1958. In: *Pamäť národa*, roč. 7, 2010, č. 3, s. 19 – 38.

SUŠKO, Ladislav (zost.): *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente I. 2. Buch. (Slovensko v jeseni 1944)*. Bratislava 2008, 709 s.

STANISLAV, Ján: Fašistické represálie na strednom Slovensku. In: FREMAL, Karol (zost.): *Vyvrcholenie národnoslobodzovacieho boja proti fašizmu na strednom Slovensku v rokoch 1944 – 1945*. Martin 1989, s. 215 – 266.

STANISLAV, Ján: Fašistické represálie na strednom Slovensku.

In: HALAJ, Dušan (zost.): *Fašistické represálie na Slovensku*. Bratislava 1990, s. 19 – 62.
 STANISLAV, Ján: Poznámky k represáliám na Slovensku koncom druhej svetovej vojny. In: BYSTRICKÝ, Valerián, FANO, Štefan (zost.): *Slovensko na konci druhej svetovej vojny (stav, východiská a perspektívy)*. Bratislava 1994, s. 207 – 220.
 STANISLAV, Ján: Represálie v zime 1944 – 1945. In: TAKÁČ, Ladislav (zost.): *SNP v pamäti národa*. Bratislava 1994, s. 197 – 216.
 SYRNÝ, Marek: Retribúcia ako mocensko-politický činiteľ v po-vojnovom Slovensku. In: KOŽIAK, Rastislav, NAGY, Imrich, VARINSKÝ, Vladimír (zost.): *Acta historica Neosoliensia, to-mus 6*. Banská Bystrica 2003, s. 137 – 147.
 TOMANOVÁ, Stanislava: Pohotovostný oddiel Hlinkovej gar-dy Považská Bystrica. In: HRUBOŇ, Anton (zost.): *Moderné dejiny Slovenska II*. Ružomberok 2009, s. 101 – 123.

Zdroje fotografií

Archív autora
 Archív Múzea SNP Banská Bystrica
 Archív Ústavu pamäti národa

SUMMARY

Dramatic period of the Slovak history between the outbreak of the Slovak National Uprising in August 1944 and downfall of the 1st Slovak republic in April 1945 stood in the centre of attention of the Slovak historiography for many years. Especially repressions against civilians (communists, Gypsies and Jews), former Uprising army soldiers and par-tisans executed by the Nazi commandos and collaborating Slovak units belonged to the most intensively researched as-pects of this epoch. In spite of this fact, no objective paper or a book has been published about the mentioned topic yet. Aim of this book is to fill the "whitespace" in the knowledge level of the occupation era.

The book deals with the history of the 5th Hlinka gu-ard Field Company. Thanks to its activities in autumn 1944 the unit's name has turned into a symbol of wartime cruelty and violence.

5th Hlinka guard Field Company was formed in the cavalry barracks in Bratislava in October 1944. At the end of the month according to a Hlinka guard Headquarters' com-mand it was sent to Banská Bystrica (centre of Uprising) with a task to do patrols and security service in the area together with the German troops. Except patrols during its short stay in Banská Bystrica company was also ordered to collect we-apons, food and supply stocks abandoned by the Uprising Army and partisans in the nearby forests and to track them as long as possible.

After two weeks the company was removed to Krupi-na, where its activities had mostly repressive character. The unit participated on busting people who were persecuted due to political reasons or their racial descent. The company also regularly organised anti-partisan actions in the moun-tains and villages close to the town. Moreover, couple of its members repeatedly took part on murdering of prisoners near

Kremnička and Starý Hostinec. After Soviet army reached Slovak borders in December 1944, the company was sent back to Bratislava, where it was definitely disbanded.

Postwar destinies of the 5th Hlinka guard Field Company members were various. Many of them were put on trial and judged by so-called civil courts. In 1958 communist regime renewed the process against 8 guardsmen convicted of committing war crimes. Council sentenced them for a long-year imprisonment, one was condemned to death.

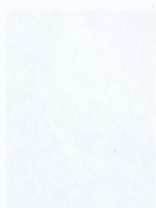
For the first time from the end of WW2 this book tries to offer an objective view on history of the company and attempts to provide a detail analysis of its activities in the wider context.

ZUSAMMENFASSUNG

Eine dramatische Etappe der slowakischen Vergangenheit abgegrenzt durch den Ausbruch des Aufstandes im August 1944 und der Auflösung der ersten Slowakischen Republik im April 1945 stand lange Jahrzehnten im Zentrum des Interesses der slowakischen Geschichtsschreibung. Zu einer der am meisten geforschten Seiten dieses einzigartigen Zeitraumes gehörten die Repressalien der Okkupationstruppen und der von einheimischen Kollaborateuren besetzten Einheiten an der Zivilbevölkerung, vor allem an Teilnehmern des Aufstandes, Zigeuner und Juden. Widersinnig wurde zur dieser Thema bis heute keine objektive vollständige Arbeit herausgegeben. Diese vorgelegte monografische Arbeit bemüht sich diese „weiße Stelle“ der Geschichte der blutigen Epoche der Okkupation der Slowakei wenigstens zeitweilig zu schlüssen. Die Publikation befasst sich mit der Geschichte der 5. Feldkompanie der Hlinka Garde, die sich durch ihre strebsame antiaufständische Tätigkeit ins Kollektivbewusstsein der slowakischen Gesellschaft, eingeschrieben hat. Die 5. Feldkom-

panie der Hlinka Garde formierte sich in der zweiten Hälfte des Oktobers 1944 in der Kavallerie Kaserne in Preßburg. Am Ende des Monats wurde sie nach Neusohl – Zentrum des Aufstandes abgeordnet, wo sie nach der Niederlage des Aufstandes Wachdienst ausüben sollte und mit der deutschen Organen zusammenarbeiten sollte. Außer des Patrouillierens während der kurzen Tätigkeit in Neusohl, sammelte sie das von aufständischen verlassene Material in umliegenden Wälder und organisierte spurensuchende Operationen mit dem Ziel die Mitglieder der aufständischen Bewegung aufzufangen. Nach nicht einmal zwei Wochen wurde die Kompanie nach Karpfen verlegt. In Karpfen hatte ihre Tätigkeit den Verfolgungscharakter eingenommen. Die Einheit übte vor allem die Verhaftungen der Personen in der Stadt Karpfen und im umgelegten Orten aus und ebenfalls nahm sie an der Aktionen gegen Partisanen teil. Einige Mitglieder dieser Einheit beteiligten sich in November und Dezember 1944 an den Massenermordungen der Gefangenen im Raum von Kremnička und Starý Hostinec. Nach dem die sowjetischen Truppen in Dezember 1944 nur ein Paar Kilometer in die Nähe von Krupina herangetreten, wurde die Kompanie nach Preßburg zurückgezogen und in Januar nächstes Jahres definitiv aufgelöst. Die Mitglieder der 5. Feldkompanie wurden nach dem Krieg für die Tätigkeit während des Einsatzes in der mittlerer Slowakei an Bezirksvolksgerichten urteilt. Einige Gardisten, deren Namen mit der Teilnahme an Massenmorden verbunden wurden, setzte das kommunistische Regime auf die Anklagebank nochmals, in April 1958. Der Prozess hatte allerdings eindeutigen politischen Unterton und trug sich im Geiste der Drehbücher aller politischen Prozesse vom Anfang der 50. Jahre.

Das vorgelegte Buch bemüht sich zum ersten mal, von Ende des Zweiten Weltkrieges, alle erwähnten Ereignisse historisch und sachlich analysieren und den komplexen Abbild über die Aktivitäten der Einheit, die hauptsächlich in die slowakische Militärgeschichte der Jahren 1944 – 1945, vorzulegen.

1944 (13. 7. 1944) (Dachau)

Urodil sa v meste Hrdcov, v súčasnosti súčasť republiky SR. V období rokov 1944-1945 bol v koncentračnom tábore v Dachau. Na jeseň 1944 bol v 5. pohotovostnej divízii, ktorá sa pripravovala na boj s Američanmi.

1944 (13. 7. 1944) (Dachau)

Urodil sa v meste Hrdcov, v súčasnosti súčasť republiky SR. V období rokov 1944-1945 bol v koncentračnom tábore v Dachau. Na jeseň 1944 bol v 5. pohotovostnej divízii, ktorá sa pripravovala na boj s Američanmi.

ANTON HRUBOŇ

5. POĽNÁ ROTA HLINKOVEJ GARDY

Vydalo občianske združenie História naša v roku 2010

Formát: A5

Rozsah: 102 strán

Náklad: 150 ks

1. vydanie

Tlač: DALI-BB, s. r. o., Banská Bystrica

ISBN 978-80-970080-2-4

EAN 9788097008024